

«клаузула Мартенса» про незастосовність денонсації до тих норм, що будуть носити зобов'язуючий характер в силу принципів міжнародного права та встановлених традицій) в ч.3 ст. 37 міститься відстрочка денонсації, яка гарантує призупинення її дії у випадку збройного конфлікту.

Підводячи підсумок аналізу контрольних механізмів в Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, важливо відмітити їх громіздкість та нездатність достатньо оперативно вмикатися при потребі. Диверсифікація методів забезпечення реалізації Конвенції посприяла не стільки ефективності, скільки складності сприйняття державами. Вважаємо найбільш раціональним та життєздатним є «інтернаціональне» вирішення проблеми під яким ми розуміємо активну участь неурядових міжнародних організацій (в першу чергу «Блакитного щита») в процесі контролю за виконанням конвенції під час збройного конфлікту.

1. *Ахметзянов А.А.* Международно-правовая защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта: дис. ... канд. юрид. наук / Ахметзянов А.А. – Казань, 2005. – С. 10. 2. *Томан Д.* Защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта / Томан Д. – М.: ООО «Издательский дом «МАГИСТЕР-ПРЕСС». – 2005. – С. 109. 3. *O'Keefe R.* The protection of cultural property in armed conflict / O'Keefe R. – Cambridge University Press. – 2006. – Р. 9. 4. *Томан Д.* Цит. работа. – С. 111. 5. *Ахметзянов А.А.* Цит. работа. – С. 10. 6. *Oyediran J.* Plunder: An Analysis of Israel's Violations of the International Law of Cultural Property in the occupied West Bank and Gasa Strip / Oyediran J. Plunder // Al-Naq. – 1997. – Р. 30. 7. *Клеман Е.* Защита культурных ценностей в Камбодже во время вооруженных конфликтов в соответствии с Гаагской конвенцией 1954 г. / Клеман Е., Ф. Кініо // МЖЖК: Защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. – 2004. – С. 91-100. 8. *O'Keefe, Roger.* Цит. праця. – Р. 9. 9. *Клеман Е., Кініо Ф.* Цит. праця. – С. 91-100. 10. *Hladik J.* Reporting system under the 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict / J. Hladik // Review of the Red Cross. – Vol. 840. – Р. 1001-1016. 11. *Заседание* юристов-экспертов по Конвенции по защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта, Вена, 17-19 октября 1983 г. // ЮНЕСКО: Париж. – 1984. – С. 11. 12. *O'Keefe R.* Цит. праця. – Р. 128. 13. Там само. – С. 129.

УДК 340.1

С. В. ХРАПАЧ

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ КОСМІЧНОГО ОБ'ЄКТА

На основі аналізу відповідних норм міжнародного космічного права, законодавства України про космічну діяльність та наукових джерел формується правовий зміст поняття «космічний об'єкт», визначаються види таких об'єктів та їх правовий статус.

Ключові слова: правовий зміст, міжнародне космічне право, космічний простір, космічна діяльність, космічний об'єкт, космічне сміття.

© ХРАПАЧ Станіслав Васильович – аспірант відділу проблем екологічного та космічного права Інституту держави і права ім. В.М. Корсецького НАН України

Хрпач С.В. К вопросу о правовом содержании понятия космического объекта
На основе анализа соответствующих норм международного космического права, законодательства Украины о космической деятельности и научных источников формулируется правовое содержание понятия «космический объект», определяются виды этих объектов и их правовой статус.

Ключевые слова: правовое содержание, международное космическое право, космическое пространство, космическая деятельность, космический объект, космический мусор.

Khrapach Stanislav. On the question of the legal content of the concept of space object

The analysis of the relevant provisions of international space law, laws of Ukraine on Space Activity and scientific sources formulated the legal status of "space object" defined types of objects and their legal status.

Key words: legal sense, international space law, space, space activities, space rock debris.

Освоєння космічного простору, розвиток космонавтики обумовили необхідність вирішення багатьох складних технічних, технологічних, організаційних та юридичних питань, одним з яких є питання встановлення правової природи та правового змісту поняття космічного об'єкта.

На даний час в законодавстві України відсутнє визначення поняття «космічний об'єкт». В Законі України «Про космічну діяльність» міститься лише дефініція поняття об'єктів космічної діяльності (космічної техніки). Ним, відповідно до Закону, є матеріальні предмети штучного походження, що проєктуються, виготовляються та експлуатуються як у космічному просторі (космічний сегмент, космічна інфраструктура), так і на поверхні Землі (наземний сегмент, наземна інфраструктура) з метою дослідження та використання космічного простору¹.

В міжнародному космічному праві також немає єдиного підходу до визначення цього поняття, хоча термін «космічний об'єкт» доволі часто вживається в міжнародно-правових договірних нормах. Ця обставина, безумовно, актуалізує проблему визначення правового змісту поняття «космічний об'єкт», що, власне і складає мету даної статті.

Окремі спроби виробити уніфіковане тлумачення терміну «космічний об'єкт» здійснювались на міжнародно-правовому рівні. Серед таких спроб можна назвати Конвенцію про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами (1971р.)² та Конвенцію про реєстрацію об'єктів, що запускають у космічний простір (1974р.)³, відповідно до яких під космічними об'єктами слід розуміти складові частини космічного об'єкта, а також засоби його доставки в космічний простір. Отже, вказані конвенції не дають остаточної відповіді, що потрібно розуміти під космічним об'єктом. Таке визначення вироблено доктриною міжнародного космічного права і зводиться до того, що космічні об'єкти – це всі види технічних пристроїв, створених людиною, які призначені для використання в космічному просторі. Щодо космічних об'єктів природного походження, то в міжнародно-правових нормах космічного права вони визначаються узагальненим поняттям "небесні тіла".

На відміну від небесних тіл природного походження (Місяць, планети, астероїди тощо), під космічними об'єктами у міжнародному космічному праві маються на увазі створені людиною штучні супутники Землі, автоматичні і пілотовані кораблі та станції, ракети-носії тощо.

Отже, у діючих міжнародних угодах по космосу загальносприйняте визначення космічного об'єкта відсутнє. Спроби сформулювати таке визначення робилися як у дипломатичній практиці, так і в доктрині міжнародного космічного права. У процесі роботи над Конвенцією 1972 року про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, з пропозиціями щодо визначення поняття «космічний об'єкт» виступали Бельгія, Угорщина, Індія, Польща, Аргентина, спільно Австралія та Канада. Однак узгодженої позиції з цього питання досягти не вдалося, а тому було вирішено не давати такого визначення. З урахуванням попереднього досвіду надалі подібного роду спроби не робилися⁴.

Винятком із загального правила є два нині недіючих документа, в яких містилося визначення космічного об'єкта. Передусім, це Конвенція 1962 року про створення Європейської організації з розробки ракет-носіїв, у ст. 19 якої космічний об'єкт визначений як «апарат, призначений для виведення на орбіту супутника Землі або іншого небесного тіла, або для польоту по іншій траєкторії в космічному просторі»⁵. В 1971 році на Всесвітній адміністративній конференції радіозв'язку космічний об'єкт був ототожнений з космічним кораблем і визначений як «створений людиною засіб пересування, призначений для запуску за межі основної частини земної атмосфери»⁶.

В сучасній правовій літературі і серед юристів практиків існують два основних підходи до визначення космічного об'єкта: функціональний і просторовий. Прихильники функціонального підходу акцентують увагу на характері потужності (тяги) космічних апаратів і на їх відмінності у цьому відношенні від повітряних суден, які використовують при польоті властивості повітря. Натомість, на наш погляд, при цьому не враховуються в належній мірі перспективи створення аерокосмічних об'єктів, здатних самостійно злітати і підніматися в космос з поверхні Землі та здійснювати посадку аналогічно повітряним судам.

Прихильники так званого просторового підходу головну увагу акцентують не на характері потужності (тяги) космічних об'єктів, а на місці і призначенні їх діяльності. Відповідно, основною ознакою таких об'єктів вважається те, що вони призначені для польоту і діяльності в космічному просторі. Саме у цьому вбачається їх відміна від повітряних апаратів, а також від наземних засобів і установок з дослідження космосу⁷.

Для позначення осіб, які здійснюють космічні польоти і перебувають на борту космічних об'єктів або на небесних тілах, в угодах з міжнародного космічного права використовуються різні терміни: "космонавти", "екіпаж", "персонал", "представники", "особи на борту космічного об'єкта". Це, однак, не означає що міжнародне космічне право встановлює відмінності у правовому режимі осіб, які здійснюють космічні польоти, в залежності від виконуваних ними функцій або будь-яких інших ознак. Незалежно від того, є такі особи військовими чи цивільними, управляють вони космічним кораблем або виконують науково-дослідницькі функції, а також незалежно від їх національної належності, усі вони, з точки зору міжнародного космічного права, мають однаковий статус космонавтів. На відміну від положень морського і повітряного права, в яких визначається відмінність між екіпажем і пасажиром судна, в космічному праві такої відмінності на даний час не існує. Хоча в майбутньому, у разі здійснення регулярних космічних подорожей прогнозовано може з'явитися необхідність у виробленні і встановленні особливого правового режиму пасажирів космічних кораблів.

Космічний об'єкт як штучний технічний пристрій (апарат), використання якого регулюється нормами національного права, лише за певних умов (запуску в космічний простір або спорудження відповідного об'єкта у ньому) стає об'єктом міжнародного космічного права. Саме з моменту запуску космічного об'єкта або створення такого об'єкта в космічному просторі, включаючи небесні тіла, виникають пов'язані з ним міжнародно-правові відносини, які тривають до приземлення космічного об'єкта на території держави, яка його запустила, або згоряння при входженні в щільні шари атмосфери⁸.

Відповідно до Конвенції 1975 року про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір, держави направляють на ім'я Генерального секретаря ООН інформацію не лише про запущені космічні об'єкти, а й про об'єкти, які, будучи виведеними на орбіти навколо Землі, більше не перебувають на цих орбітах. Надання такої інформації означає підтвердження факту припинення міжнародних правовідносин, пов'язаних з польотом конкретного космічного об'єкта.

Для застосування норм міжнародного космічного права важливе практичне значення має питання про те, чи відносяться до космічних об'єктів і тим самим чи підпадають під сферу дії Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір 1975 року, а також інших міжнародних угод по космосу літальні технічні пристрої (апарати), які, будучи виведені на навколосезну орбіту і не здійснили повного витка (так званий частково орбітальний політ), повертаються на Землю. На думку окремих фахівців у галузі космічного права положення міжнародних угод по космосу поширюються лише на такі літальні технічні пристрої (апарати), які здійснили повний виток по навколосезній орбіті. Саме такими фахівцями сприймається, зокрема, норма п. 1 ст. II Конвенції 1975 року, в якій міститься зобов'язання реєстрації космічного об'єкта, що запускається на орбіту «навколо Землі або далі в космічний простір». Нерідко при цьому частково орбітальний політ порівнюється з суборбітальними польотами міжконтинентальних балістичних ракет (МБР), на які не поширюється дія положень Конвенції 1975 року про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір, а також інші міжнародні угоди по космосу.

Проте для такого порівняння, на нашу думку, як в юридичному, так і в технічному відношеннях немає достатніх правових підстав. У юридичному сенсі проліт МБР через космічний простір не вважається забороненим у зв'язку з відсутністю режиму повної військової нейтралізації космічного простору. Стосовно часткового орбітального польоту космічного об'єкта, то наявність на його борту ядерної зброї стало б порушенням положень Договору 1967 року про заборону розміщувати в космосі ядерну зброю.

У технічному плані об'єкту, який здійснює частково орбітальний політ, на відміну від МБР, який рухається по балістичній траєкторії, надається перша космічна швидкість. Завдяки цьому він виходить на навколосезну орбіту, а для спуску з неї на Землю ним використовується гальмівне обладнання. За своєю конструкцією такий об'єкт призначений для використання у космічному просторі, і тому в разі запуску даний об'єкт повністю підпадає під сферу дії як Конвенції 1975 року про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір, так і інших міжнародних угод по космосу.

Необхідно зауважити, що у конвенції 1975 року про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір слідом за Договором 1967 року про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаю-

чи Місяць та інші небесні тіла (ст. VII і VIII) та Конвенцією 1972 року про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами (ст. 1), міститься положення про космічні об'єкти та їх «складові частини».

Під поняттям «складова частина» космічного об'єкта в міжнародно-правових угодах по космосу маються на увазі апаратура, джерело енергії і все обладнання, необхідне для нормального функціонування цього об'єкта, частини що відокремилися від космічного об'єкта, а також залишки космічного об'єкта, що припинив своє існування. Крім того, у Конвенції 1975 року, так само як і в Конвенції 1972 року, до змісту поняття космічного об'єкта включено «засіб його доставки і його частини».

У зв'язку зі створенням Міжнародної космічної станції перед державами-учасниками постала дилема: вважати міжнародну космічну станцію космічним об'єктом, а її елементи «складовими частинами» цього об'єкта або розглядати її як сукупність різних космічних об'єктів, що підлягають окремій реєстрації. Питання було розв'язане в Угоді про міжнародну космічну станцію, підписаній у Вашингтоні 29 січня 1998 р. урядом Канади, урядами 11 держав – членів Європейського космічного агентства, урядами Японії, Росії та США⁹. Згідно зі ст. 5 цієї Угоди кожен партнер «кресструє в якості космічних об'єктів належні їм орбітальні елементи...».

Зазначене вище питанням про «складові частини» космічних об'єктів або частини засобів їх доставки безпосередньо пов'язане з проблемою визначення юридичної природи так званого космічного сміття. На даний час в спеціальній літературі є два підходи в цьому питанні. Одні автори вважають, що таке сміття не повинно класифікуватися як космічний об'єкт або його частина. Оскільки космічний об'єкт, який вийшов з ладу, або з-під контролю, а також розпався в результаті вибуху на уламки, не повинен розглядатися в якості космічного об'єкта або його частин. Тим самим будь-які збитки, завдані таким космічним сміттям, виявляться поза сферою дії Конвенції 1972 року про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічним об'єктом¹⁰. На переконання переважної більшості правознавців космічне сміття повинно охоплюватися поняттям космічних об'єктів та їх частин (С. Горов, Б. Ченг, І. Дідерікс-Фершоор, Е. Г. Жукова та ін.)

В науці і практиці міжнародного космічного права досі дискусійним залишається питання щодо визначення змісту поняття «космічне сміття». У зв'язку з цим слід зазначити, що у ході обговорення цього питання в Науково-технічному підкомітеті Комітету ООН по космосу в 1997 році було запропоновано визначення поняття космічне сміття. При цьому основна увага акцентувалася на тому, що мова повинна йти про нефункціонуючі штучні космічні об'єкти, включаючи їх фрагменти і частини, нездатні відновити свою діяльність, а також про те, що можливість здійснити ідентифікацію його власника не має бути принциповою¹¹.

Поява транспортних космічних човників багаторазового використання типу «Спейс Шаттл» також викликало дискусію про їх правову природу. Квінтенцією результатів цієї дискусії стала узгоджена позиція, що при запуску такі кораблі нічим не відрізняються від звичайних космічних об'єктів. Однак, на думку окремих фахівців-правознавців, при входженні в щільні шари атмосфери космічні човники повинні розглядатися в якості повітряних літальних апаратів, оскільки на цьому етапі польоту ними використовується реакція повітря. З метою недопущення розбіжностей у даному питанні, керівництво Національного аерокосмічного агентства США (НАСА) виступило з офіційним роз'ясненням, що

спуск з космічної орбіти на Землю «Спейс Шаттл» принципово нічим не відрізняється від спуску звичайного космічного корабля і в цьому відношенні «Спейс Шаттл» на всіх етапах польоту повинен розглядатися в якості космічного об'єкта. Відповідно, правовий режим даного об'єкта під час спуску і посадки визначається нормами міжнародного космічного права.

Космічні об'єкти можна класифікувати за різними критеріями. Залежно від наявності чи відсутності екіпажу усю сукупність космічних об'єктів поділяють на дві основні групи: автоматичні і пілотовані. У свою чергу, залежно від місця діяльності обидві групи космічних об'єктів поділяються на навколоземні орбітальні й міжпланетні космічні об'єкти. У чинному міжнародному космічному праві, на відміну від міжнародного повітряного або морського права, космічні об'єкти військового призначення не виокремлюються в особливу правову категорію. У цьому виявляється специфічна особливість міжнародного космічного права порівняно з міжнародним морським і повітряним правом, у якому, відповідно, військові кораблі і військові літаки користуються особливим правовим режимом, відмінним від торгових судів і цивільної авіації.

Найбільш чітко розмежування автоматичних і пілотованих космічних об'єктів, на наш погляд проведено в Угоді 1968 року про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір. Особливістю пілотованих космічних об'єктів є специфіка їх міжнародно-правового статусу. При розгляді і вирішенні міжнародно-правових аспектів функціонування пілотованих космічних об'єктів залежно від цільового призначення і місця діяльності уявляється можливим розрізнити три різновиди таких об'єктів: космічні кораблі, заселені орбітальні станції, заселені станції на небесних тілах.

Розвиток космонавтики обумовив виокремлення особливого різновиду навколоземних заселених космічних станцій (НЗКС). Вони відрізняються від звичайного космічного корабля трьома основними ознаками: 1) тривалим періодом активного функціонування в космічному просторі; 2) наявністю або можливістю наявності періодично змінюваного екіпажу та транспортної системи матеріально-технічного постачання та обслуговування; 3) широким колом завдань, які можуть вирішуватися екіпажем за допомогою апаратури НЗКС та інших космічних засобів, що входять до складу станції. До такого виду космічних об'єктів можна віднести орбітальну станцію «Мир» і міжнародну космічну станцію. Залежно від місця діяльності із загальної категорії пілотованих космічних об'єктів можна виокремити станції на Місяці та інших небесних тілах, які прогнозовано можуть з'явитися у найближчій перспективі. За своїми основними ознаками такі станції близькі до НЗКС, хоча, без сумніву, перші будуть мати певні відмінності.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку космонавтики можна говорити про три основні види пілотованих космічних об'єктів: пілотовані кораблі, заселені орбітальні станції, заселені станції на небесних тілах. До космічних об'єктів, на нашу думку, також слід віднести і елементи наземної інфраструктури, зокрема, центри керування космічними польотами, космодроми тощо.

Підсумовуючи викладене, можна зробити узагальнюючий висновок про те, що поняття «космічний об'єкт» слід розглядати у широкому та вузькому розуміннях. Так, космічним об'єктом у вузькому розумінні слід вважати *штучно створений об'єкт, який був запущений в космічний простір з метою його наукового дослідження та використання, або залишився там після відпрацювання, або внаслідок аварії.*

Під космічними об'єктами в широкому розумінні пропонується вважати *об'єкти наземної інфраструктури, які використовуються для запуску та керування об'єктами, які запускаються в космічний простір з метою його наукового дослідження та використання, а також самі ці об'єкти.*

1. Закон України «Про космічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/502/96-%D0%B2%D1%80> **2.** Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_126 **3.** Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускають у космічний простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_253 **4.** Шемшученко Ю.С. Космічне право: підручник / Шемшученко Ю.С. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 66-77. **5.** *Международное космическое право* / П/р. Пирадова О.С. – М. 1997. **6.** Колосов Ю.М. *Международное космическое право* / Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов: учебник «Международное право» (гл. XIII). – М.: 1998. – С. 364. **7.** Колосов Ю.М. *Международное космическое право* / Ю.М. Колосов, Г.П. Жуков. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 73-75. **8.** Щорічник Комісії міжнародного права ООН. 1973. – Т. 2. – С. 201. **9.** Зотова О.В. Правовой режим космического пространства как важный элемент поддержки международного мира и безопасности / О.В. Зотова, Ю.М. Колосов // Московский журнал международного права. – 2011. – № 2. **10.** Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_126. **11.** Колосов Ю.М., Жуков Г.П. Цит. робота. – С. 73-75.